

Фальчик Марія,
студентка IV курсу спеціальності «психологія»,
факультет політико-інформаційного менеджменту,
Національний університет «Острозька академія»

ЗАЛЕЖНІСТЬ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОБДАРОВАНОВОГО ПІДЛІТКА ВІД ЙОГО РІВНЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Стаття присвячена проблемі самовизначення обдарованих підлітків. Висвітлюється погляд на залежність самовизначення обдарованого підлітка від рівня емоційного інтелекту.

Ключові слова: самовизначення, обдарований підліток, емоційний інтелект, підлітковий вік.

Стаття посвящена проблеме самоопределения одаренных подростков. Излагается взгляд на зависимость самоопределения одаренного подростка от уровня эмоционального интеллекта.

Ключевые слова: самоопределения, одаренный подросток, эмоциональный интеллект, подростковый возраст.

The article is given sacred to the problem of self-determination of the gifted teenagers. The point of view on the dependence of the self-identification of a gifted teenager from the level of the emotional intellect is highlighte.

Key words: self-identification, gifted teenager, emotional intellect, teens.

Обґрунтування проблеми. У сучасному глобалізованому світі, за умов панування високотехнологічної та інтелектуальної моделей світової економіки, обдарована особистість є однією з рушійних сил розвитку суспільства. Останнім часом помітно зростає інтерес до вивчення підліткового віку як одного з визначальних етапів життя. Відповідно дослідженням О. А. Бочарової в підлітків відбуваються глибокі психологічні зміни особистості. До таких змін можна віднести утворення самопізнання з підвищеним відчуттям власної гідності, особистих можливостей та здібностей [3].

Наближення моменту закінчення школи вимагає від підлітка особистісного і професійного самовизначення. Саме тому підлітковий

вік пов'язаний із ситуацією вибору: яким бути у житті, у чому сенс життя, ким бути [10]. Особливо важливим для обдарованих підлітків є вибір між тим чи залишатись обдарованим, а чи бути таким як всі [4]. Складність зумовлена перш за все тим, що для успішного самовизначення обдарованого підлітка важливою є успішна взаємодія з оточуючими людьми, яку допомагає встановити емоційний інтелект [17].

У підлітковий період відбувається власне життєве, особистісне та професійне самовизначення [12]. Даний віковий період передбачає появу у обдарованих підлітків надлишок емоцій, які можуть мати деструктивний характер та блокувати самовизначення [14]. Розвиток емоційного інтелекту є важливим фактором адаптації в соціальному оточенні. О. П. Ляц у ході наукових досліджень встановила, що за результатами емпіричного дослідження О.І. Власової «емоційно обдаровані» підлітки легко вживаються в колективі, часто набувають статусу лідера, добре адаптуються до нових умов [14]. Тому зазначена проблема містить актуальність.

Отже, мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні залежності самовизначення обдарованого підлітка від його рівня емоційного інтелекту.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Проблема самовизначення особистості висвітлена у працях багатьох вчених: філософів, педагогів, психологів (М. Бердяєв, А. Лосев, В. Загвязінський, А. Мудрик, В. Кан-Калік, М. Нікандров, В. Сластьонін, Л. Божович, В. Братусь, І. Кон, А. Петровський та ін.). Відомий науковець А. Гринечко зясував, що питанню самовизначення особистості приділив увагу С.Л. Рубінштейн, який зводив поняття самовизначення до само детермінації [8]; М. Вебер розробляв теорію соціальних статусів у контексті взаємодії психології та соціології [8]; Т.Парсонс досліджував теорію соціальної дії [8]. А. Гринечко у роботах А.Маслоу знаходить тлумачення феномена самовизначення на основі ієрархічної теорії людських потреб. Сучасний науковець Г. Гандзілевська досліджує проблему самореалізації. У ході вивчення проблеми самореалізації нею було встановлено, що проблемі особистісного вибору приділила увагу Т.Титаренко, на думку якої свобода вибору означає самовизначення [6].

Щодо проблеми обдарованих дітей, то дослідженню даного питання приділяли увагу велика кількість вчених. Це, зокрема, Дж. Рензулі, П. Торренс, Дж. Фрімен, А. Танненбаум, Д. Фельдхьюсен та інші. О. А. Бочарова зазначає, що Ф. Гальтон під обдарованістю розумів

рівень будь-яких здібностей людини, від яких залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності [3]. Звичайно, що це визначення феномену обдарованості є дуже умовним, але саме з нього бачимо його значення, як у житті окремої людини, так і усього суспільства, що засвідчує актуальність його аналізу.

Серед українських дослідників, які займаються аналізом обдарованості як явища, хотілось би відзначити праці таких науковців як С. Гончаренко, В. Войтко, О. Кульчицька, Л. Липова, Д. Б. Богоявленська, Г. Б. Гандзілевська, В. Моляко, Б. Теплов та інші. Засади формування обдарованої особистості в системі виховної роботи загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, досліджують такі науковці, як Г. Балл, Б. Бітінас, І. Іванов, В. Кузь, С. Сисоева, Т. Сущенко та інші.

У вітчизняну психологію поняття емоційного інтелекту було введено І. М. Андреевою, Г. Г. Горськовою, Д. В. Люсіним, Е. Л. Носенко, О. П. Санніковою та ін. Вперше в російську психологічну науку. Г.Г. Горськова визначає емоційний інтелект як здібність розуміти ставлення особистості до різних сфер життя і самої себе, які репрезентуються в емоціях, і вміння керувати емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу [7]. Російський дослідник Д.В. Люсін розуміє емоційний інтелект як здібність до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними [13]. Означена проблематика досить активно досліджується такими зарубіжними вченими, як Р. Бар-Он, Д. Гоулмен, Дж. Д. Мейер, П. Селовей, Р. Стернберг, Дж. Блок, Г. Орме, Д. Слайтер та ін.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку обдарованого підлітка в останні роки набуває все більшого значення. На думку М. Мельник, процес самовизначення обдарованих підлітків проходить складно через те, що у них виникають психологічні проблеми, серед яких можна виділити «ворожість» до школи, не сформовані професійні інтереси, занурення у філософські проблеми, невідповідність між фізичним, інтелектуальним і соціальним розвитком, нецілковите розуміння їхньої обдарованості оточуючими [15]. До того ж, у підлітків не вистачає знань про себе, професії, світ. Соціальна ситуація обдарованого підлітка містить суперечність між необхідністю професійного самовизначення та недостатнім розвитком особистісних якостей, відсутністю сформованих мотивів для цього [15]. Таким чином, ми можемо припустити, що даний віковий період є емоційно насиченим для обдарованого підлітка.

У підлітковому віці незалежно від власного бажання людина постає перед обов'язковим вибором – вибором професії, від вирішення якого буде залежати її майбутнє [12]. Е. Еріксон розглядає проблему підліткового віку як кризовий розвиток. Така криза, за Е.Еріксоном, є одночасно і джерелом розвитку особистості підлітка, і стимулом для формування нових ціннісних орієнтацій. Е.Еріксон зазначає, що процес особистісного самовизначення індивідів пов'язаний з розвитком цінностей [9].

У науковій літературі термін «самовизначення» вживається в різних значеннях. Так у словнику-довіднику за редакцією П. П. Горностая та Т. М. Титаренко самовизначенням особистості розглядається як свідоме виявлення і встановлення власної позиції в різних життєвих ситуаціях [16].

Досліджуючи проблему самореалізації, Г. Б. Гандзілевська спирається на думки З. Карпенко, Т. Титаренко та визначає самовизначення як другий етап самореалізації особистості [6]. Також Г. Б. Гандзілевська солідаризує поглядам сучасного психолога Т. Титаренко, яка, досліджуючи особистісний вибір, зазначає, що свобода вибору означає самовизначення [6].

Як зазначає О. Барішева, потреба у самовизначенні та самореалізації особистості обумовлюється специфічними внутрішніми умовами розвитку: формуванням світогляду як узагальненої форми самосвідомості, що виявляється у прагненні підійти до себе з позицій, декларованих у суспільстві і фактично пануючих у ньому цінностей, та «відкриттям Я», що переживається у формі почуття власної індивідуальної цілісності і неповторності. Обґрунтована, рефлексивна самооцінка сприяє становленню особистості як активного суб'єкта самовизначення та самореалізації [1].

Самовизначення особистості передбачає не стільки вибір соціальної ролі, а й реалізацію даної ролі, тобто певний спосіб особистісної самореалізації через вибрану роль [1]. А тому важливим моментом в особистісному самовизначенні є стимулювання власної активності, яка спиралася б на визначену систему мотивів і ціннісних орієнтацій.

М. Н. Корнев зазначає, що самореалізація – це процес оптимального розвитку усіх внутрішніх можливостей та здібностей людини, розкриття внутрішньої активності особистості. Механізмом формування особистості виступає механізм вчинку, який є універсальним механізмом створювання усього сущого. «Суб'єктне» існує у своїй найрозвинутішій формі як внутрішній вчинок, виявляє себе у формі

зовнішнього вчинку і творить, формує і розвиває себе найбільш продуктивно саме через вчинки [11].

Вчинок є «осередком» суб'єктного в людині, а суб'єктивне – «осередком психічного». Самореалізація будь-якої особистості як суб'єкта діяльності в реальному суспільстві не може бути безмежною. Особистість повинна визначити межі власної самореалізації, які будуть розв'язкою суперечностей внутрішніх та зовнішніх детермінантів цього процесу становлення та самоздійснення. На основі цього М. Н. Корневта необхідною умовою самореалізації визначає самовизначення особистості як суб'єкта діяльності [11].

Нами було з'ясовано, що підлітковий період розглядається як такий, під час якого суперечності розвитку набирають особливої гостроти. Саме у цей період відбувається усвідомлення дитиною своєї індивідуальності, змінюється її ставлення до навколишнього світу, до себе, до інших людей, відбувається перебудова потреб та мотивів, поведінки [12].

Водночас змінюються вимоги суспільства до підлітка. У зв'язку з цим підлітку необхідно погоджувати свої потреби з очікуваннями оточуючих та вимогами соціальних норм. Необхідність такого погоджування часто пов'язана із значними труднощами, котрі й стають причиною виникнення суперечностей у розвитку підлітка. Ці суперечності можуть протікати в гострій формі, зумовлюючи сильні емоційні переживання, порушення у поведінці підлітків, у їх взаєминах з дорослими та ровесниками [14].

Т. Березовська розглядає емоційний інтелект з одного боку як здатність розуміти, аналізувати і контролювати власні почуття й емоції, а з іншого – уміння відчувати, розуміти настрої оточення. Емоційний інтелект є основою для подальшої самореалізації особистості, що дуже важливо для підлітків, які знаходяться в ситуації вибору [2].

Перехід у доросле життя, проблема професійного та особистого самовизначення, вибір між прийняттям власної обдарованості та відмовою від неї передбачає появу у обдарованих підлітків надлишку емоцій, які можуть мати деструктивний характер та блокувати становлення особистості. Тому формування емоційного самоконтролю саме в цій віковій групі є необхідним та своєчасним засобом підтримки психічного здоров'я. Емоційний самоконтроль входить у структуру емоційного інтелекту [2].

В. Юркевич стверджує, що успіх людини у соціальному середовищі залежить не тільки від психометричного інтелекту (IQ) чи наявності таланту, а й від емоційного інтелекту [18]. Х. Вайсбах та У. Дакс з'ясували,

що У Д. Гоулмен, американський журналіст і психолог, на матеріалах психологічних досліджень і опитувань довів, що самореалізація людини залежить не стільки від логічного інтелекту, скільки від здібностей управляти своїми емоціями, тобто від емоційного інтелекту [5].

Як стверджує О. Лящ, емоційний інтелект може стати засобом стабілізації емоційного життя особистості. Це допомагає людині адаптуватися до складних життєвих ситуацій і несприятливих умов діяльності [14]. Проблема самовизначення передбачає появу у підлітків надлишок емоційних реакцій, які можуть стати на заваді становленню особистості підлітка. Тому емоційний інтелект саме в цій віковій групі є необхідним для становлення самосвідомості обдарованих підлітків.

Висновки. Самовизначенням обдарованої дитини ми розглядаємо у ситуації вибору. Перед обдарованим підлітком виникає проблема вибору: яку стабільну позицію зайняти у всіх сферах життєдіяльності, яку професію обрати, до яких ідеалів прагнути. Ці питання стосуються самовизначення обдарованого підлітка.

Дослідивши дану проблему нами було встановлено, що самовизначення особистості виділяється як другий етап самореалізації особистості. Також було виявлено, що самореалізація людини залежить не стільки від логічного інтелекту, скільки від здібностей управляти своїми емоціями, тобто від емоційного інтелекту

Емоційний інтелект може стати засобом стабілізації емоційного життя особистості. Поява у обдарованих підлітків надлишку емоцій, які можуть мати деструктивний характер та блокувати становлення особистості впливає на становлення самовизначення, складову самореалізації. Тому емоційний інтелект для обдарованих підлітків є необхідним для становлення самосвідомості.

Перспективи подальшої нашої науково-дослідницької роботи вбачаємо у поглибленому вивченні психологічних особливостей самовизначення обдарованих підлітків та експериментального дослідження вказаної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баришева О. Теоретичні аспекти проблеми особистісного самовизначення старшокласників [Текст] / О. Баришева // Психологія: Зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000 – Вип. 1(8). – С. 102-113.
2. Березовская Т. Психологические особенности эмоционального интеллекта старшеклассников [Текст] // Когнитивная психология: сб. ст. / Под ред. А. П. Лобанова, Н. П. Радчиковой. Мн.: БГПУ, 2006. – С. 16-20.

3. Бочарова, О. А. Обдарованість та проблема виявлення здібностей / О. А. Бочарова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах [Текст] : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т ; [голов. ред. : Сущенко Т. І.]. – Запоріжжя : КПУ, 199 – С.85-94

4. Бояківська І. О. Особливості формування уявлень про себе в обдарованих дітей підліткового віку [Текст] / І. О. Бояківська // Міжнародна Інтернет конференція «Сучасні дослідження когнітивної психології»: Матеріали конференції. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Випуск 1 – 344 с.

5. Вайсбах Х., Дакс У. Эмоциональный интеллект [Текст] / Х. Вайсбах, У. Дакс – М.: Лик Пресс, 1998. – 562 с.

6. Гандзілевська Г. Б. Психологічна самореалізація молодшого школяра засобами мистецтва [Текст] : дис. на здобуння наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Г. Б. Гандзілевська ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2008. – 232 с.

7. Горскова Г. Г. Введение понятия эмоционального интеллекта в психологическую культуру [Текст] / Г. Г. Горскова // Ананьевские чтения: Тез. науч.-практ. конф. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1999. – С. 25-26.

8. Гринечко А. Я. Емпіричний аналіз чинників особистісного самовизначення в старшому підлітковому віці [Текст] / А. Гринечко // Проблеми гуманітарних наук: Наук. записки Дрогобицького держ. педагогічного унів. імені Івана Франка / Ред. колегія – Т.Біленко (гол. редактор), Н.Скотна, М.Боришевський та ін. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2010. – Випуск 25. Психологія. – С.105-115.

9. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис [Текст] / Э.Эриксон. – М.,1996. – С.12-16.

10. Кон И. С. Психология старшеклассника [Текст] / Кон И. С. – М., 1980. – 192 с.

11. Корнєв М.Н. Суб'єктне самовизначення особистості як необхідна умова самореалізації майбутнього правоохоронця [Текст] / М. Н. Корнєв // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 1998. – № 2. – С. 187-194.

12. Лисенко І. М. Особливості самовизначення підлітків з делінквентною поведінкою [Текст] / І. М. Лисенко // Формування цінностей сучасної особистості : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 верес. 2007 р. – Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2007.– С. 106–109.

13. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте [Текст] / Д. В. Люсин // Социальный интеллект: Теория, измерение, исследование / Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М.: Институт психологии РАН, 2004. – С.29-36.

14. Лящ О. П. Психологічні особливості емоційного інтелекту сучасних підлітків [Текст] // О. П. Лящ

15. Мельник М. Психологічні особливості професійного самовизначення обдарованих старшокласників [Текст] / М. Мельник // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. Збірник наукових праць. Випуск 5 // І. С. Волощук (головний редактор) та інші. – К.: Інформаційні системи, 2011. – 352 с.

16. Психологія особистості: Словник-довідник [Текст] / За ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.

17. Романова В. С. Психологічні особливості емоційного інтелекту членів групи з різним соціометричним статусом [Текст] / В. С. Романова // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 15. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – 812 с.

18. Юркевич В. Проблема розвитку емоційного інтелекту [Текст] / В. Юркевич // Вестник практической психологии. – 2005. – № 3.